

Czagány Zsuzsa – Gilányi Gabriella

Felfedezések erdélyi levéltárakban

A Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport töredékfeltáró útja

Régóta tervezett erdélyi kutatókörtünk-
ra indultunk 2024. május 12-én a Lendület
Digitális Zenei Fragmentológia Kutató-
csoport tagjaiként mi, e cikk szerzői,
és Tóka Borbála. A három helyszínen –
Kolozsváron, Gyergyószentmiklóson és
Csíkszeredában – folytatott kutatásnak
kettős célja volt: egyrészt minél több kö-
zépkeri kottás kódextöredék föltárása,
azonosítása és digitalizálása, másrészt
az új leletek elhelyezése a középkeri Erdély
liturgikus zenei forrástérképén. Az utóbbi
cél persze inkább távlati, hiszen az eléréséhez
szükséges mélyelemző munka jórészt a helyszíni
terepszemlét követően következik majd.

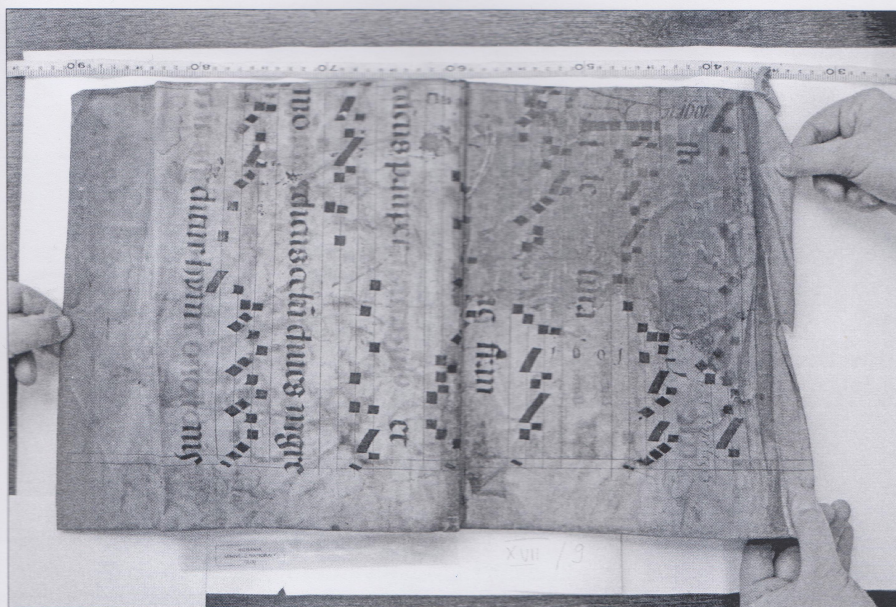
Azt azonban már most elmondhatjuk,
hogy a kutatás minden várakozást fölülmúlóan
sikeres volt: mivel a szerencse is mellénk
szegődött, az előre gyanított, de legalábbis
óvatosan remélt eredményekhez további, váratlan

fölfedezések társultak. Ezekből a legváratlanabb
a kolozsvári állami levéltárban (Arhivele Naționale,
Direcția Județeană Cluj) ért minket, ahová inkább
csak becsületből tértünk be, hogy egy régi adósságunkat
lerójuk. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Diplomatikai Fényképgyűjteményének egyik felvétele
alapján ugyanis régóta tudtuk, hogy a kolozsvári
levéltárban őrzik azt az 1523–1549-es évek tanácsai
jegyzőkönyveit egybefogó besztercei (Bistritz/Bistrița)
iratanyagot, amelyet egy 14. századi kottás kódex
lapjába kötöttek. Az 1950-ben készített homályos,
fekete-fehér fényképen a pergamen borítóból
nem sok minden látszott: sem a kötés típusa,
sem a palliumként használt kódexlapok mennyisége
és mérete nem volt biztonsággal megállapítható.
A helyszínen kiderült, hogy nem egy, hanem négy
besztercei protokollumot

*A Kolozsváron,
Gyergyószentmiklóson és
Csíkszeredában folytatott
kutatásnak célja volt:
minél több középkeri
kottás kódextöredék
föltárása.*

A csapat és a töredékek a Kolozsvári Állami Levéltárban

Szent Ferenc alleluja-ének az egyik kolozsvári töredéken. Képek: Czagány Zsuzsa, Gilányi Gabriella

is kottás kódexlap borít, s mindegyik más-más 14–16. századi anyakódexből származik. Mivel a városi magisztrátusok iratait a 16–17. században szinte mindig a helyben kéznél levő, már nem használt kódexek kímetszett és méretre szabott lapjaiba kötötték-hajtogatták, joggal feltételezhetjük, hogy a beszercei protokollumok esetében sem volt ez másképp. S ha így van, a négy iratsomó borítójául szolgáló fragmentumok mögött négy helybéli középkori kódex válik egyszerre tapinthatóvá, a legfontosabb észak-erdélyi szász központ, Beszterce világi és szerzetesi egyházainak négy közvetlen, liturgikus zenei forrása.

Az igazi meglepetés azonban a beszercei anyag átvizsgálása után következett. A levéltáros, Flóra Ágnes, akinek segítségét ezúton is nagyon köszönjük, lelkesedésünket látva további, immár helyi, kolozsvári protokollumokat hozott ki a raktárból. A túlnyomórészt 17. századi iratokat tartalmazó tíz köteg további tíz, kottás kódextöredéket jelentett. Ezúttal azonban három közülük ugyanabból az anyakódexből, a magyar zenei történeti kutatásban Kolozsvári graduálának nevezett pompás, 16. századi kottás misekönyvből származott. A gyulafehérvári Batthyáneumban őrzött hatalmas kódex szinte biztosan a kolozsvári Szent Mihály-templom kóruskönyvei közé tartozott egykor. Az elején és végén is csonka korpuszt a múlt század hetvenes éveiben a bencés szerzetes-zenei történész Szigeti Kilián két lappal tudta kiegészíteni, az utóbbi években pedig Adrian Papahagi román irodalom- és könyvtörténész egy harmadik lappal gyarapította a kódexből

származó töredékek számát: ma mindhárom a Román Akadémia kolozsvári fiókja könyvtárának régikönyves állományában található. Az Állami Levéltárban most megtalált három fólióval a graduale elveszett és megkerült lapjainak száma a duplájára emelkedett.

Az út következő állomása Gyergyószentmiklós volt, ahol kutatócsoportunk először láthatta közelről azt a 15. századi erdélyi antifonáletöredéket, amelyet még a járvány évében kapott digitális másolatban Bernád Ritától, a Gyulafehérvári Főegyházmegeye főlevéltárosától. A fragmentum most a gyergyószentmiklói templom kincseit bemutató, Bernád Rita által rendezett kiállításon látható a Tarisznyás Márton Múzeumban. A kiváló és fáradhatatlan levéltárosnak nemcsak ezt az egy fragmentumot köszönhetjük, hanem sok egyebet is. Többek között a Gyergyói misszálét, amely nem töredék, hanem egy teljes, 1428-ban másolt, sokáig a gyergyószentmiklói Szent Miklós-templom plébániáján őrzött kódex, s amelyet a Gyergyószentmiklói Gyűjtőlevéltárban tanulmányozhattunk és digitalizálhattunk.

Utolsó két napunkat Muckenhaupt Erzsébet muzeológus és kötetstörténész, Karda-Markaly Aranka, a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum igazgatója, valamint Kósa Béla művészettörténész segítségével a múzeumban őrzött 26 kottás kódextöredéknek szenteltük. Ráadásul pedig azzal a 15. századi erdélyi antifonáletöredékkel foglalkoztunk, amely a Csíksomlyón őrzött, de a mikházi ferences kolostorból származó 17. századi könyvek egyikét

borítja. Ez a találat igazi szenzáció, hiszen annak a középkori anyakódexnek egy újabb lapja, amelynek eddig öt töredékét ismertük, s amellyel csapatunk paleográfus tagja, Gilányi Gabriella évek óta foglalkozik.

A földarabolt kódex töredékei jobbra véletlenszerűen kerültek elő az elmúlt években. Legelőször 2016-ban Budapesten, a Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtárának egyik kottás könyvborítóján bukkant fel az egykori antifonále különleges, szemet gyönyörködtető hangjegyírása, amely a középkori magyar notáció egyik legszebb – erdélyi – típusaként jellemezhető. Ugyanerre a különleges kottaképre figyeltünk föl a Gyöngyösi Ferences Könyvtár egyik 16. századi könyvének borítóján is. A két fragmentum minden kétséget kizáróan összetartozott. Később ismét ugyanahhoz az anyakódexhez vezettek a szálak: ezúttal a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum könyvtárában tűnt fel egy újabb pergamenfólió az erdélyi antifonáléból. Ekkor már 2018-at írtunk. A következő két töredék ott került a kezünkbe, ahol arra a legkevésbé számítottunk: egy szlovákiai kutatóútunkon, a turóc-szentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtár szakolcai ferences könyvei között – ismét borítóként szolgálva. Ehhez az öt testvértöredékhez tehettük most hozzá hatodikként a csíksomlyói-mikházi könyv kötéseként fennmaradt fragmentumot.

Az eddig föltárt hat töredéket ma három ország öt gyűjteménye őrzi, sajátos módon kapcsolva össze a magyarországi, szlovákiai és erdélyi könyv- és levéltárakat. Az újabb fragmentumok előkerülésébe vetett reményt a továbbiakban sem kell feladni: tapasztalataink azt mutatják, hogy a történelmi Magyarország területén bárhol lapulhat egy-egy rész a régi zsolozsma-énekeskönyvből.

Az erdélyi katolikus egyház szörnyű károkat szenvedett a középkorban, liturgikus zenei kódexei szinte mind megsemmisültek, a jellegzetes, sallangos-kerekded erdélyi kottairást csupán töredékekből tudjuk rekonstruálni. Mindez felértékeli szerepüket a kutatásban. Bár csupán töredékekről, szakadozott pergamenlapokról, gerincet erősítő csíkokról és csak egészen ritkán egészen fölhasznált fóliókról van szó, az ezekből nyert adatok mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a középkori Erdély zenei történeti forrástérképét, különleges gregorián kottairásváltozatait egyre árnyaltabban és pontosabban rajzolhassuk meg.

et constituisti e um super o

pe za ma nuu tuaru

o mie **con** **tra** **ha** **ra**

gloia tua in salutar tu

gloria et magnu decore impo

nes super e um **domi** **sancto**

A ubi autem nimis honora

ta sunt anna tuu de us nimis

R
Z
O
V

S

Handwritten notes in the bottom left corner, including numbers like 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130.